

LUND UNIVERSITY

Inledning

Turismhistoria i Norden

Kolbe, Wiebke

Published in:
Turismhistoria i Norden

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kolbe, W. (2018). Inledning: Turismhistoria i Norden. I W. Kolbe (Red.), *Turismhistoria i Norden* (s. 7-16). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi; Vol. 150). Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Turismhistoria i Norden

Redaktör: Wiebke Kolbe,
under medverkan av Anders Gustavsson

UPPSALA 2018

Kungl. Gustav Adolfs Akademien
för svensk folkkultur

Inledning: Turismhistoria i Norden

Wiebke Kolbe

Tourism history is here to stay.¹ Den kan ge djupa insikter i allmänna processer som berör många centrala områden i samhället. Turismen kan betraktas som en spegel av den moderna samhällsutvecklingen. Detta har hittills förvånansvärt lite uppmärksamats. Medan turismforskning som behandlar nutiden, mest i ett kulturvetenskapligt eller ekonomiskt perspektiv, är omfattande, både internationellt och i Norden, är *turismhistoria* ett relativt nytt och begränsat forskningsfält. Bara i Storbritannien finns en etablerad turismhistorisk forskning, medan i andra länder, inklusive Norden, en sådan forskning inte är särskilt utbredd. Det betyder inte att det saknas turismhistorisk forskning. Det föreligger många innovativa studier, som dock hittills knappt har förts samman till ett gemensamt forskningsfält, där forskare kommunicerar med varandra och tillsammans kan vidareutveckla forskningen.

Allt fler forskare har under senare år upptäckt vilka väsentliga insikter man kan nå med turismhistoria. Forskningsfältet har kraftigt expanderat, både internationellt och i Norden. Fram till 1990-talet dominerades turismhistoriska perspektiv, framför allt i Sverige, men även internationellt, av etnologer (t.ex. Löfgren 1999; Gustavsson 1981; Reisebilder 2001) och kulturgeografer (t.ex. Shields 1991). Sedan dess har historiker kommit med i bilden – utan att forskare från andra ämnen har upphört att använda sig av historiska perspektiv i turismforskningen. Turismhistoriska studier har därför fortfarande en viss prägel av mångvetenskaplighet. Det speglas även i denna antologi, i vilken historiker, etnologer och en litteraturvetare har bidragit.

Vad är turism och turismhistoria?

I en antologi om turismhistoria är en definition av begreppen *turism* och *turismhistoria* på sin plats. Turismhistoria skiljer sig från både historisk reseforskning och fritidsforskning. Historisk reseforskning, framför allt reselitteraturforskning, har en betydligt längre tradition än turismhistoria. Den bedrivs

¹ Med denna utsaga, men om genushistoria, inledde den kända amerikanska kultur- och genushistorikern Lynn Hunt 1998 en programmatisk artikel om genushistoria och allmän historia (Hunt 1998 s. 59). Detsamma kan man säga om turismhistoria. Turismhistoria har nog inte mött samma motstånd från mainstream-historien som genushistoria har gjort i sitt tidiga skede. Dock ingår den lika lite som genushistoria i denna mainstream. Ändå har båda det gemensamt att de siktar mot centrala samhällsprocesser.

tvärvetenskapligt, mest av litteraturvetare, etnologer och historiker. En typisk frågeställning är den gällande relationen mellan det främmande och det bekanta: Hur iakttogs och konstruerades främmande regioners kulturer mot bakgrund av den egna, välkända kulturen? Historisk rese(litteratur)forskning omfattar alla historiska epoker, från antiken till nutid. Ett särskilt fokus avser 1600- och 1700-talen, den period då européerna genomförde stora upptäckts- och bildningsresor (jfr Zuelow 2016 s. 14–29) och producerade mängder av reseskildringar.

Den moderna turismen uppstod först under sent 1700- och tidigt 1800-tal, samtidigt som de moderna samhällenas framväxt. Dess rötter ligger visserligen i tidigmoderna resetraditioner, men den skiljer sig från förmoderna reseformer genom att den vilar på idén att turistresan ska vara ändamålsfri, en ren nöjesresa (Enzensberger 1958 s. 706 f.; Zuelow 2016 s. 9). Den tyska författaren Hans Magnus Enzensberger har i sin klassiska turismessä från 1958 betonat att turismen kom till som en naturlig reaktion på det moderna borgerliga samhällets framväxt och kan betraktas som ett flyktförsök från detta samhälle. Enligt Enzensberger letade de första turisterna efter den frihet som den borgerliga revolutionen hade lovat men som inte infriats i de restaurativa postrevolutionära europeiska samhällena (Enzensberger 1958 s. 708). Han fortsätter:

[Romanticism] transfigured freedom and removed it into a realm of the imagination, until it coagulated into a distant image of a nature far from all civilization, into a folkloric and monumental image of history. This pristine landscape and untouched history have remained the models of tourism. Tourism is thus nothing other than the attempt to realize the dream that Romanticism projected onto the distant and far away (Enzensberger 1996 s. 125; se även Enzensberger 1958 s. 709).

Turismhistoriker delar Enzensbergers uppfattning att turismen uppstod samtidigt som det moderna samhället, men flykttesen är omstridd. De flesta turismhistoriker är dock eniga om att turismens uppkomst gick hand i hand med en ny uppfattning av estetik och en annorlunda landskapsuppfattning (Löfgren 1999 s. 13–106; Zuelow 2016 s. 30–43). Turister letade, i motsats till förmoderna resenärer, efter nya upplevelser och kunskap (Löfgren 1999 s. 7). Den svenske etnologen Orvar Löfgren betraktar turism som ett kulturellt laboratorium där människorna kunde/kan experimentera med nya aspekter av sin identitet, sina sociala relationer och sin interaktion med naturen. Fantasi har här blivit en viktig social praktik (Löfgren 1999 s. 7). Ett kännetecken för den moderna turismen var dessutom att den snart utvecklades till ett massfenomen, som omfattade mer än bara små eliter av befolkningen. Enligt den amerikanska turismsociologen Dean MacCannell är »turisten» en av de bästa modellerna för den moderna människan i allmänhet (MacCannell 1999 s. 1).

Turismhistoria är inte heller fritidshistoria men har beröringspunkter med den. Fritid kan definieras som ledig, ändamålslös tid och är därmed släkt med turismens ändamålslösa resor. Medan fritid kan tillbringas hemma, hör alltid

mobiliteten, resandet, till turismen. Fritidshistoriker sysslar med rekreation och idrott, ibland även med turism. Man skulle kunna definiera relationen så att turism är en underkategori av fritid. Men fritid är en del av vardagen, medan turism äger rum utanför vardagen; därför passar denna definition inte. Relationen är snarare att turism och fritid överlappar varandra. På sin fritid kan man välja att vara turist, men man kan också göra annat. Och som turist kan man hålla på med aktiviteter som man även kan syssla med på fritiden, men man kan också göra annat.

Nordisk turismhistoria

Året 2013 uppmärksammades nordisk turismhistoria även internationellt, med ett temanummer i den renommerade »Journal of Tourism History» (Nordic Tourism 2013). Där ingick bidrag från och om alla nordiska länder: en forskningsöversikt av Berit Eide Johnsen om skandinavisk sommar- och kustturism (Johnsen 2013), en artikel av Michael Wagner om tidig dansk bilturism (Wagner 2013), ett bidrag av Per Østby om bilmobilitet och camping i efterkrigstidens Norge (Østby 2013). Per Lundin skrev om amerikanska modell i efterkrigstidens Sverige (Lundin 2013) och Anu-Hanna Anttila om den demokratiska turismmodell som fanns i Finland vid mitten av 1900-talet (Anttila 2013).

Temanumret fokuserade på 1900-talet, massturismens århundrade. Men det finns även turismhistorisk forskning i Norden som handlar om 1800-talet. Denna antologi innehåller forskning om flera århundraden: Elva bidrag handlar om 1900-talet, nio behandlar både 1800- och 1900-talen eller sekelskiftet 1900. Det finns även ett bidrag om 1700-talet. Detta bidrag, Osmo Pekonens artikel om den franske vetenskapsmannen Pierre-Louis Moreau de Maupertuis tidigmoderna Lapplandsresa, kan snarare anses vara rese- än turismhistoria. Men Pekonen visar också att några av Maupertuis praktiker var tidiga förelöpare till turistpraktiker, och han beskriver även den turism som under senare år har utvecklats i Tornedalen i Maupertuis fotspår.

Denna boks syfte är att kartlägga aktuell nordisk turismforskning med historiskt perspektiv i dess mångfald. Den är medvetet brett upplagd och presenterar historisk turismforskning under fyra tematiska områden som jag snart kommer att återvända till. Boken baseras på en nordisk konferens om turismhistoria som ägde rum med Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur som värd i Uppsala i september 2016. Konferensens mål var att föra samman turismhistorisk forskning från alla nordiska länder för att kartlägga den och möjliggöra ett samarbete. Konferensen organiserades av Wiebke Kolbe, Lars Kvarnström och Tomas Nilson för det Nordiska Nätverket för Turismhistoria, som de hade startat 2015. Till en början samlade nätverket ett trettiotal forskare från Sverige, varav drygt tjugo träffades vid en inledande workshop i Lund hösten 2015. Inom några månader anslöt sig yt-

terligare ett fyrtiotal forskare från alla nordiska länder. Det visar hur mycket turismhistorisk forskning det faktiskt finns i Norden och hur stort behovet för en sammankoppling är. Färst forskare anslöt från Finland. Kanske beror det på att Finland har ett ganska rikt turismhistoriskt forskningsfält med egna nätverk och vetenskapliga sällskap. Det finns ett finskspråkigt turismhistoriskt sällskap (Suomen matkailunhistorian seura) och ett tvärvetenskapligt finskt sällskap för turismforskning (Suomen matkailututkimuksen seura ry) som båda regelbundet arrangerar symposier där historiker medverkar. Behovet av ett nordiskt nätverk för turismhistoria är därför kanske inte lika stort som i de andra nordiska länderna.

Tematiska områden

Den forskning som presenteras i denna bok är indelad i fyra övergripande teman: det främmande och det förtrogna, turism och identitet, turism och modernitet samt turism och kulturarv.

Turism äger rum bortom vardagen, det är dess natur. Ofta handlar den om att upptäcka det främmande på andra platser, i andra länder, i andra kulturer. Men medan turister upptäcker det främmande skapar de sig samtidigt en bättre blick för det förtrogna hemmavid, i kontrast mot det främmande. Dock hittar man på resan inte bara det främmande; snarare kan man ofta även stöta på sådant som känns bekant hemifrån. Det kan handla om kulturella företeelser, språk, mat, boende eller seder. Det har även hävdats att turism alltid innehåller en spänning mellan det främmande och det bekanta, att det är så den fungerar, och till och med att folk egentligen söker det förtrogna, fast klätt i främmande former (Lazarotti 2001). Bidragen under denna rubrik studerar olika relationer mellan det främmande och det bekanta i olika former av turism vid olika tidpunkter och i olika länder. De undersöker exempelvis möten mellan sommargäster och lokalbefolkning, som var främmande för varandra med sina respektive vardagskulturer. Havsbad analyseras som främmande – liminoida – turistrum. Andra bidrag spårar det främmande och bekanta i resor till Östeuropa, både från väst till öst och inom Sovjetunionen.

Turism handlar mycket om kulturella identiteter. Under resan upptäcker man sig själv och förstärker sin egen geografiska och kulturella identitet genom mötet med det främmande. Temat hänger ihop med det första temat, men det behandlas som ett eget område, då frågan om regionala och nationella identiteter aktualiserades särskilt starkt under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Bidragen undersöker bland annat hur Gotlands regionala identitet relaterades till Sveriges nationella identitet vid skapandet av ett turistvarumärke eller hur Estland presenterade sig som turistmål för svenskar utifrån en identitetsskapande gemensam historia. Andra bidrag behandlar helt annorlunda aspekter av turism och identitet, t.ex. Svenska Turistföreningens identitetsutveckling

eller de svenska turistguidernas professionella identitetsskapande. Ytterligare andra bidrag analyserar hur de första Spetsbergenturisterna förhandlade sin identitet i skärningspunkten mellan att vara nöjesturist, lärd resande eller upptäckare, eller hur Hjalmar Bergmans romanfigurer på speciella orter prövar andra identiteter.

Turism är som tidigare nämnts en del av det moderna samhället. Men hur modern är själva turismen och hur är dess relation till modernitet och modernisering? Man skulle kunna tolka Orvar Löfgrens tes om turism som ett kulturellt laboratorium så, att den är ett laboratorium för modernitet, att människor prövar moderna livsstilar på sina resor och på vissa turistdestinationer. Samtidigt nårs turismen, som vi har sett, av längtan efter den gamla goda tiden, då folken levde i en kultur och miljö opåverkade av industrialiseringen. Därför kan den även anses vara bakåtriktad. Förhållandet mellan turism och modernitet är den övergripande frågeställningen för alla bidrag under denna rubrik. De frågar exempelvis efter relationen mellan turism och modernisering vid utbyggnaden av det norska vägnätet och i järnvägarnas presentation för turisterna. Andra undersöker hur lokalbefolkningen reagerade på den modernitet som turisternas ankomst betydde för deras samhällen. Ytterligare andra analyserar guideböcker eller vykort som uttryck för modernitet respektive romantiserande bakåtriktning.

Det fjärde temaområdet är lite annorlunda än de andra. Här gäller det inte turismens historia i sig utan frågan hur historien respektive kulturarvet används inom turismen. Kulturarv ska locka turister, det är en av de viktigaste resurserna för nutidens turism. Experter talar även om tillämpat kulturarv. Men hur använder man sig konkret av kulturarv för att främja turismen? Som exempel analyseras svenska kurorter och Tornedalen. Ett annat bidrag undersöker hur turisterna själva förvaltar sitt familjära kulturarv. Med en helt annan infallsvinkel behandlas imaginära barndomslandskap av aktörer som är verksamma inom kulturarvs- och turismsektorn.

Gemensamma teman och jämförande resultat

Den norska historikern Berit Eide Johnsen kartlade 2013 skandinavisk forskning om kustturismens historia. Hon efterlyste mer turismhistorisk forskning som inte präglas av metodologisk nationalism utan i stället anlägger translokala, transregionala och transnationella perspektiv (Johnsen 2013). Denna boks syfte är att kartlägga den forskning som finns och dess gemensamma teman och att inspirera till vidare forskning och gemensamma forskningsprojekt, som kanske även är translokala, transregionala och transnationella.

Det går att identifiera några gemensamma teman i bidragen i denna antologi som delvis även möjliggör transregionala och transnationella jämförel-

ser. Så skriver Berit Eide Johnsen och Anders Gustavsson båda om kulturmöten mellan sommargäster och lokalbefolkning, men de gör det inom olika regioner (Sørlandet i Norge och Bohuslänskusten i Sverige). Dessa två bidrag är direkt jämförbara, vilket gör dem särskilt intressanta i ett transregionalt och transnationellt perspektiv. De kommer delvis fram till olika resultat, fast de behandlar samma tidsperiod och baserar sina undersökningar på intervju-material. Ett av Gustavssons resultat är att de lokala värdarna i Bohuslän under tidigt 1900-tal kände sig tydligt socialt underlägsna sommargästerna och att relationen mellan lokalbefolkningen och sommargästerna på 1940- och 1950-talen var spänd. Eide Johnsens sydnorska värdar intygar däremot för samma period att mötena mellan dem själva, som hade en rural bakgrund, och gästerna, som kom från städernas överklass och övre medelklass, var präglade av respekt och harmoni. Både Gustavsson och Eide Johnsen påpekar dock att det uppstod öppna konflikter mellan sommargäster och lokalbefolkning under de fyra sista årtiondena av 1900-talet. Det hängde ihop med att sommargästerna hade skaffat egna hus och ville ha större inflytande på lokalorterna.

Flera bidrag i denna bok handlar om transnationell turism. Den kan bidra till skapandet av nationella identiteter, gällande såväl turisterna som destinationerna, genom att likheter eller skillnader mellan länderna fokuseras. Torkel Jansson visar hur Estland marknadsförde sig under mellankrigstiden för svenska turister med en kulturell och nationell identitet där den gemensamma svensk-estniska historien betonades. Tyskt och ryskt inflytande på den estniska historien förtegs däremot. Om möten med det främmande och samtidigt bekanta handlar även Yulia Gradskovas artikel. Den tar upp den – om inte transnationella så dock transkulturella – turism som fanns inom det stora imperiet Sovjetunionen. Hon påpekar att det främmande, »exotiska», även där sköts i bakgrunden i marknadsföringen av östra och sydliga regioner, medan den ryska kulturen och dess påverkan inom dessa områden betonades. Sune Bechmann Pedersen visar i sitt bidrag att de östeuropeiska ländernas för västerländska turister främmande politiska system inte spelade någon roll i den kommersiella väst-öst-turismen under kalla kriget, varken i turisternas resemotiv eller i östeuropeisk marknadsföring. Det förekom snarare samma motiv, som även marknadsföringen betonade, som inom den västerländska turismen: önskan att besöka historiska och kulturella sevärdheter, att få njuta av sol och bad och att köpa semesterresan för ett lågt pris.

Ett återkommande tema i denna bok är de tyskspråkiga ländernas inspiration för den nordiska turismutvecklingen. Särskilt tydligt blir det i Norges fall. Tre av fyra norska bidrag i denna bok handlar om schweiziska och österrikiska influenser på och växelverkan med norsk turism under sent 1800-tal. Kristina Skåden undersöker den påverkan som schweizisk ingenjörskonst hade på utbyggnaden av det norska vägnätet. Den skedde inte minst för att främja turismen och som ett tecken på att Norge jämförde sig som turistland med Schweiz. Marie-Theres Fojuth analyserar likheter mellan Schweiz och

Norge som turistländer i sin studie av järnvägsguider kring år 1900. I båda länderna presenterades inte bara det storslagna landskapet utan även modern ingenjörskonst i form av långa tunnlar eller broar som turistattraktioner. Ulrike Spring slutligen skriver om österrikare och andra tyskspråkiga turister på de första cruiseturerna till Spetsbergen. Hon visar hur det nyupptäckta turistmålet tjänade som projektionsyta för turisternas identitetsförhandlingar. Dessa kontinentala Spetsbergenturister upplevde sig själva dels som nöjesturister, dels som lärda resenärer och vetenskapsmän, och dessutom som upptäckare.

Inte bara den nordiska fjällturismen utan även öturismen var ett transnationellt fenomen. Bente Jensen och Michael F. Scholz analyserar båda hur tyska turister påverkade turismens utveckling på två öar: Bornholm och Gotland. På bägge öarna utgjorde tyska turister den största utländska turistgruppen och bidrog väsentligt till att etablera ön som turistmål. Gotland upplevdes av tyskarna under 1900-talet som en viktig region för den »tyska» Hansahistorien och ön lockade därför många tyskar, som Scholz beskriver. Gotlänningarna i sin tur satsade starkt på tysk turism. Det påverkade öns regionala identitet som kvasitysk. Även på Bornholm var tyskarnas påverkan så stor att tiden fram till första världskriget lokalt kallades för »tyskertiden». Det föranledde, som Jensen visar, en lokal debatt om för- och nackdelar med den modernitet som tyskarna tog med sig till ön och som hängde tätt samman med öns regionala identitet. Bente Jensens artikel har även beröringspunkter med Erika Sandströms, som också handlar om Gotland och om en lokal diskussion om turismens för- och nackdelar, dock under 1960-talet, när massturismen till ön tog fart. Även då förmedlade turismen modernitet och ekonomiska framtidsperspektiv; samtidigt befärade gotlänningarna att massturismen skulle förstöra öns särart, natur och kultur. Skillnaden jämfört med diskussionen på Bornholm drygt ett sekel tidigare var dock att de flesta gotlänningar i princip välkomnade turisterna, medan bornholmare hade varit mycket mer skeptiska mot turismen i allmänhet och tyska turister i synnerhet.

Det finns flera andra bidrag som har gemensamma teman och kan jämföras med varandra. Så undersöker Lulu Ann Hansen och Julie Andersen marknadsföringsmedier och frågar huruvida de framställde respektive destination som modern eller som romantiserande traditionell. Hansen visar hur motiven på vykort från danska nordsjöbadsbad under sent 1800- och tidigt 1900-tal ändrades från att fram till första världskriget betona orternas modernitet till att under mellankrigstiden framhäva nostalgiska aspekter på bad- och olivet. En blandning av modernt och traditionellt fanns i danska guideböcker för Västtyskland på 1950- och 1960-talen, som Andersen skriver om. Hon finner att den bild som tecknas där avser ett land med romantiska gamla byggnader och anrik kultur, medan andra världskriget och dess förstörelser tonas ned. Det framhålls även att Tyskland under efterkrigstiden är ett modernt land med tekniska framsteg och modern arkitektur.

Även mellan Wiebke Kolbes och Jonas Asklunds bidrag finns paralleller då de behandlar likartade turistdestinationer och använder jämförbara tolkningsramar. Kolbe skriver om tyska och brittiska havsbad på sent 1800- och tidigt 1900-tal, Asklund om kur-, bad- och rekreationsorter i Hjalmar Bergmans romanvärld. Båda tolkar dessa orter som liminoida rum där vardagsgränserna överskreds och andra sociala regler gällde. Asklund använder sig även av Foucaults heterotopibegrepp för att tolka de orter Bergman skriver om – ett begrepp som också markerar det gränsöverskridande, icke-vardagliga.

Ett annat gemensamt tema i boken är hur ett resmåls kulturarv används för att främja turismen. Elisabeth Mansén undersöker dagens svenska kurorter och visar att de flesta flitigt använder sig av sin historia för att marknadsföra sig. De tecknar dock en selektiv bild, då de brukar betona att det alltid har varit en lyx att vistas på en kurort och att det var överklassen som vistades där, medan de gärna förtiger att kurorterna alltid också givit ett visst antal fattiga tillträde. Medan kurorternas kulturarv används aktivt i marknadsföringen konstaterar Osmo Pekonen att detta endast delvis är fallet i Tornedalen. Där finns ett kulturarv i form av den franske vetenskapsmannen Pierre-Louis Moreau de Maupertuis som 1736–37 reste dit för att mäta om jordklotet är tillplattat eller utdraget vid polerna. Maupertuis lämnade några spår i regionen som dagens turismindustri delvis har använt sig av för att marknadsföra den som en sevärd natur- och kulturregion. Men långt ifrån hela potentialen har utnyttjats hittills och de turismansvariga verkar inte vara benägna att göra det. Kerstin Gunnemark anlägger ett helt annat perspektiv på turism och kulturarv i sitt bidrag om nordiska sommarställen. Hennes kulturarvsbegrepp fokuserar det familjära kulturarvet, och hon visar hur svenska sommarboende under 1900-talet har värnat om det i sina sociala praktiker och i sitt berättande om sommarhusen.

Ett sista gemensamt tema är identitetsskapande hos kollektiva aktörer inom turismindustrin. Per Åke Nilsson visar hur Svenska Turistföreningens identitet från dess start 1885 och under hela 1900-talet var knuten till tidens ideologiska utveckling. Från att omhulda ett ideal av hårdande friluftsliv i nietzscheansk anda gick den först över till en modern och senare till en postmodern syn på turisterna och turismen. De svenska turistguidernas professionella identitet har däremot skapats å ena sidan genom att avgränsa sig från andra, oorganiserade guider och från andra yrkesgrupper och å andra sidan genom att skapa en gemenskap med hjälp av gemensamma sociala aktiviteter samt en särskild guide-dräkt, som Lars Kvarnström visar i sitt bidrag. Ett annat fokus har Christian Widholm som undersöker den professionella identiteten hos aktörer som är verksamma inom sektorn turism och maritimt kulturarv. Han kommer fram till att barndomsminnen, förknippade med det egna maritima turistandet eller med maritimt kulturarv, väsentligt bidrar till att skapa dessa aktörers professionella identitet.

Det finns således gemensamma teman och jämförbara resultat mellan nästan alla bidrag. De kan tjäna som utgångspunkter för vidare studier i nordisk turismhistoria. Men det har även blivit tydligt att denna antologi visserligen handlar om turismhistoria *i* Norden, men inte uteslutande *om* Norden. Det turismhistoriska fältet i de nordiska länderna omfattar även forskning om Tyskland, Österrike, Schweiz, Estland, England, Sovjetunionen och hela Östeuropa, som i denna bok, och givetvis även andra länder. Turismhistoria är ett expanderande forskningsfält både i Norden och internationellt, och kommande studier emötses med spänning.

Till slut vill jag gärna tacka Anders Gustavsson för hans ständiga stöd under arbetet med den här boken, framför allt för hans språkgranskning av de bidrag, vars författare inte har svenska som modersmål, bland dem mitt eget. Jag tackar också de *peer review*-granskare som kritiskt har läst och kommenterat alla bidrag. Sist men inte minst riktar jag ett stort tack till Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur som generöst har bekostat både konferensen och utgivningen av boken.

Litteratur

- Anttila, Anu-Hanna, 2013: Leisure as a matter of politics: the construction of the Finnish democratic model of tourism from the 1940s to the 1970s. I: *Journal of Tourism History* 5:3. S. 325–345.
- Enzensberger, Hans Magnus, 1958: Vergebliche Brandung der Ferne. Eine Theorie des Tourismus. I: *Merkur* 12:8. S. 701–720.
- Enzensberger, Hans Magnus, 1996: A Theory of Tourism. I: *New German Critique*, No. 68. [Översättning av Enzensberger 1958.] S. 117–135.
- Gustavsson, Anders, 1981: Sommargäster och bofasta. Kulturmöte och motsättningar vid bohuskusten. Lund.
- Hunt, Lynn, 1998: The Challenge of Gender. Deconstruction of Categories and Reconstruction of Narratives in Gender History. I: *Geschlechtergeschichte und Allgemeine Geschichte. Herausforderungen und Perspektiven*. Red. Hans Medick & Anne-Charlott Trepp. Göttingen. S. 59–97.
- Johnsen, Berit Eide, 2013: Research on the history of Scandinavian summer and seaside tourism – transnational and transregional perspectives? I: *Journal of Tourism History* 5:3. S. 246–264.
- Lazzarotti, Olivier, 2001: Tourismus: Von Orten und Menschen. I: *Voyage. Jahrbuch für Reise- und Tourismusforschung* 4. S. 72–78.
- Lundin, Per, 2013: Confronting class: the American motel in early post-war Sweden. I: *Journal of Tourism History* 5:3. S. 305–324.
- Löfgren, Orvar, 1999: *On Holiday. A history of vacationing*. Berkeley, Los Angeles & London.
- MacCannell, Dean, 1999: *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. Berkeley & Los Angeles.
- Nordic Tourism, 2013. Temanummer av *Journal of Tourism History* 5:3.
- Reisebilder. Produktion und Reproduktion touristischer Wahrnehmung. Red. Christoph Köck. 2001. Münster.

- Shields, Rob, 1991: *Places on the Margin. Alternative Geographies of Modernity*. London.
- Wagner, Michael F., 2013: The rise of autotourism in Danish leisure, 1910–1970. I: *Journal of Tourism History* 5:3. S. 265–286.
- Zuelow, Eric G. E., 2016: *A history of modern tourism*. Basingstoke.
- Østby, Per, 2013: Car mobility and camping tourism in Norway, 1950–1970. I: *Journal of Tourism History* 5:3. S. 287–304.